

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України

«Про внесення змін до статті 1176 Цивільного кодексу України щодо права на відшкодування моральної шкоди за неправильну кваліфікацію кримінального правопорушення та надмірне тримання під вартою відповідно до статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

Відповідно до статті 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Частинами першою та другою статті 23 Цивільного кодексу України передбачено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Згідно з частиною третьою статті 23 Цивільного кодексу України моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Загальні підстави відповідальності за завдану моральну шкоду передбачені нормами статті 1167 Цивільного кодексу України, відповідно до якої шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності вини.

Спеціальні підстави відповідальності за шкоду, завдану органом державної влади, зокрема органами дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, визначені статтею 1176 Цивільного кодексу України.

Ці підстави характеризуються особливостями суб'єктного складу заподіювачів шкоди, серед яких законодавець виокремлює посадових чи службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органи досудового розслідування, прокуратури або суду, та особливим способом заподіяння шкоди. Сукупність цих умов і є підставою покладення цивільної відповідальності за завдану шкоду саме на державу.

Шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою лише у випадках вчинення незаконних дій, вичерпний

перелік яких охоплюється частиною першою статті 1176 Цивільного кодексу України, а саме: у випадку незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

За відсутності підстав для застосування частини першої статті 1176 Цивільного кодексу України в інших випадках заподіяння шкоди цими органами діють правила частини шостої цієї статті - така шкода відшкодовується на загальних підставах, тобто виходячи із загальних правил про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовими та службовими особами (статті 1173, 1174 цього Кодексу).

Згідно з частиною першою статті 1173 Цивільного кодексу України шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів.

Стаття 9 Конституції України передбачає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

У свою чергу відповідно до частини другої статті 10 Цивільного процесуального кодексу України суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Крім того, згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ практику Суду як джерело права.

Пунктом 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) передбачено, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом.

Також пунктом 3 статті 5 Конвенції встановлено, що кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

Пункт 5 статті 5 Конвенції гарантує, що кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування. При цьому згідно з практикою Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) для визнання ним арешту або тримання під вартою таким, що здійснене всупереч статті 5 Конвенції, та призначення відповідного відшкодування не вимагається визнання незаконним такого арешту або тримання під вартою на національному рівні.

У справі «Шульгін проти України» ЄСПЛ визнав, що мало місце порушення пункту 5 статті 5 Конвенції у зв'язку з відмовою національними судами у присудженні заявнику компенсації за незаконне позбавлення його свободи протягом

двох років. Підставою для звернення заявника до національних судів з позовом про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними діями органів прокуратури та суду, стало рішення Верховного Суду України, яким було частково скасовано вирок щодо заявника, що мало наслідком зменшення строку його покарання на більш як два роки. При цьому на час постановлення цього рішення заявник уже відбув призначене йому раніше покарання.

У рішеннях національних судів вказано, що засудження заявника було визнано лише частково, а не в повному обсязі, тоді як національне законодавство передбачало, що скасування вироку як незаконного є підставою для отримання відповідної компенсації.

Здійснюючи оцінку рішень національних судів у цій справі ЄСПЛ визнав застосований ними підхід надмірно формальним, а спосіб, у який національні суди витлумачили та застосували національне законодавство щодо права особи на відшкодування шкоди, завданої незаконним засудженням, таким, що не відповідав вимогам пункту 5 статті 5 Конвенції.

Разом з цим, відповідно до правової позиції Верховного Суду України, викладеної у постанові від 15 жовтня 2025 року справа № 216/5629/23, особа має право на відшкодування моральної шкоди від держави за надмірне тримання під вартою, що виникло внаслідок неправильної кваліфікації кримінального правопорушення органами досудового розслідування, прокуратури та суду, навіть якщо в подальшому дії особи були перекваліфіковані на менш тяжкий злочин, а не повністю скасовані. Таке право виникає з моменту фактичного перебування під вартою понад строк покарання, визначений в остаточному судовому рішенні.

Враховуючи вищевикладене, доцільно доповнити положення законодавства в частині визначення права особи на відшкодування моральної шкоди за неправильну кваліфікацію кримінального правопорушення та надмірне тримання під вартою відповідно до статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

2. Мета та завдання прийняття законопроекту

Метою законопроекту є забезпечення права особи на відшкодування моральної шкоди за неправильну кваліфікацію кримінального правопорушення та надмірне тримання під вартою відповідно до статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Проектом закону пропонується доповнити положення статті 1176 Цивільного кодексу України та встановити, що право на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі за надмірне тримання під вартою, що виникло внаслідок неправильної кваліфікації кримінального правопорушення органами досудового розслідування, прокуратури та суду виникає з моменту фактичного перебування під вартою понад строк покарання, визначений відповідно до встановленої правової кваліфікації кримінального правопорушення в остаточному судовому рішенні.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

У відповідній сфері правового регулювання діють Конституція України, Цивільний кодекс України.

5. Фінансово – економічне обґрунтування

Реалізація законопроекту не потребуватиме додаткових видатків з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Прийняття законопроекту забезпечить право особи на відшкодування моральної шкоди за неправильну кваліфікацію кримінального правопорушення та надмірне тримання під вартою відповідно до статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Народний депутат України

Валерій ГНАТЕНКО

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Гнатенко Валерій Сергійович
Сертифікат: 3FAA9288358EC00304000000D60C3100E409DC00
Дійсний до: 28.11.2026 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
260д9/1-2026/93799 від 27.04.2026

2213481